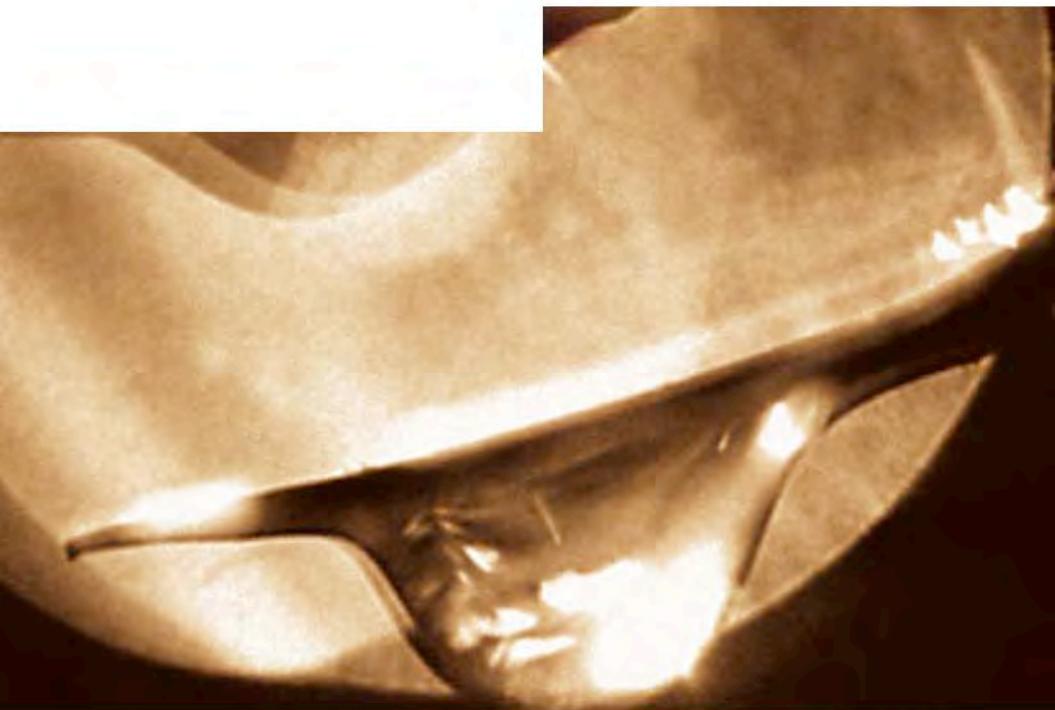

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Ε. ΓΚΟΤΟΒΟΣ

Εκπαίδευση και ετερότητα

Ζητήματα Διαπολιτισμικής Παιδαγωγικής

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	ix
ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟ ΠΕΔΙΟ ΤΗΣ ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ	1
1. ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΕΤΕΡΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΙ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ	55
2. ΤΑ ΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΠΟΛΛΑΠΛΟΤΗΤΑΣ: Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΩΣ ΚΑΝΟΝΙΣΤΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ	81
3. Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ	101
4. ΡΟΜΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ: ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΙ ΣΕ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ	145
5. ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΕΤΕΡΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΙ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ	177

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟ ΠΕΔΙΟ ΤΗΣ ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ

Οι περιπτειες των ορών παιδαγωγική, αγωγή και εκπαίδευση στην ελληνόγλωσση βιβλιογραφία συνοδεύουν κατ' ανάγκην και τους σύνθετους όρους διαπολιτισμική αγωγή, διαπολιτισμική εκπαίδευση και διαπολιτισμική παιδαγωγική. Αν δεχθούμε τις δεσπόζουσες νοηματοδοτήσεις των παραπάνω εννοιών, όπως τις συναντά κανείς στη διεθνή και ιδιαίτερα στην αγγλόγλωσση και γερμανόγλωσση βιβλιογραφία τη σχετική με τις Επιστήμες της Αγωγής, σύμφωνα με τις οποίες η λέξη αγωγή παραπέμπει στο γεγονός της άσκησης διαμορφωτικών (παιδευτικών) επιρροών σε μια σειρά από κοινωνικά περιβάλλοντα, ο όρος εκπαίδευση παραπέμπει στον εκπαιδευτικό οργανισμό και τη θεσμικά προσδιορισμένη άσκηση παιδευτικών επιρροών στο περιβάλλον αυτό, ενώ ο όρος παιδαγωγική στον επιστημονικό λόγο περί αγωγής και εκπαίδευσης, τότε τα πράγματα γίνονται κάπως ευκολότερα και για τους αντίστοιχους σύνθετους όρους. Όταν στην αγωγή εμπλέκονται περισσότερες από μία ζωτικής σημασίας συλλογικές ταυτότητες, όπως π.χ. η εθνική, η εθνοτική, η θρησκευτική και η γλωσσική, τότε μιλάμε για διαπολιτισμική αγωγή, ενώ όταν το ίδιο πράγμα συμβαίνει στην εκπαίδευση, ο κατάλληλος όρος είναι διαπολιτισμική εκπαίδευση. Και στις δύο αυτές περιπτώσεις έχουμε στο νου μας κοινωνική δράση, δραστηριότητες εκείνων που άμεσα ή έμμεσα εμπλέκονται στην αγωγή ή την εκπαίδευση. Όταν η δράση αυτή γίνει πλέον η ίδια αντικείμενο επιστημονικής διερεύνησης και αντίστοιχου σχολιασμού, μιλάμε για διαπολιτισμική παιδαγωγική. Για λόγους που δεν είναι πάντοτε εύκολο να γνωρίζουμε, ο παραπάνω εννοιολογικός διαχωρισμός των τριών εννοιών προς το παρόν δεν ακολουθείται από όλους τους παραγωγούς κειμένων στα πλαίσια της διαπολιτι-

σημικής παιδαγωγικής στην Ελλάδα. Ειδικότερα, ο όρος διαπολιτισμική εκπαίδευση χρησιμοποιείται μερικές φορές με διπλό σημασιολογικό φορτίο, δηλαδή τόσο με την έννοια της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης όσο και με την έννοια της διαπολιτισμικής παιδαγωγικής.

Ανεξάρτητα από τα προβλήματα ορολογίας, ο προσδιορισμός διαπολιτισμικός για την εκπαίδευση, την αγωγή και την παιδαγωγική έχει περάσει ήδη στον ελληνικό ακαδημαϊκό χώρο, είτε με την εισαγωγή συναφών μαθημάτων στα προγράμματα σπουδών τμημάτων των ΑΕΙ, είτε με τη δημιουργία ερευνητικών κέντρων και εργαστηρίων, την παραγωγή εκδόσεων, την εισαγωγή του σχετικού πεδίου στην επιμόρφωση των εκπαιδευτικών κτλ. Παράλληλα προς τη διαπολιτισμική παιδαγωγική υπάρχει και μια αντίστοιχη κατεύθυνση στο πεδίο της ψυχολογίας, και ειδικότερα της κοινωνικής ψυχολογίας, που έχει γίνει γνωστή ως διαπολιτισμική ψυχολογία. Τα όρια μάλιστα ανάμεσα στη διαπολιτισμική παιδαγωγική και τη διαπολιτισμική ψυχολογία σε πολλές περιπτώσεις είναι αρκετά ρευστά.

Τόσο στον ευρωπαϊκό όσο και στον διεθνή ακαδημαϊκό χώρο η διαπολιτισμική παιδαγωγική ως νέος κλάδος των Επιστημών της Αγωγής συνδέεται αρχικά με την παρουσία μετοίκων (μεταναστών, προσφύγων, παλινοστούντων, μετακινούμενων εργαζομένων) στην επικράτεια κάποιου εθνικού κράτους και με τις απόπειρες του εκπαιδευτικού συστήματος του εν λόγω κράτους να διευθετήσει με κάποιον τρόπο το ζήτημα της εκπαιδευτικής και κοινωνικής ένταξης των μετοίκων και των γόνων τους. Συναρτάται επίσης με την παρουσία στην επικράτεια του εθνικού κράτους πληθυσμιακών ομάδων που, χωρίς να είναι μέτοικοι, συνιστούν εθνικές, εθνοτικές, θρησκευτικές ή γλωσσικές κοινότητες (μειοψηφίες), οι οποίες όταν είναι αναγνωρισμένες από το εθνικό κράτος ως τέτοιες συγκροτούν μειονότητες, δηλαδή υποκείμενα διακρατικών συμφωνιών ή συμβάσεων και του διεθνούς δικαίου. Τα εκπαιδευτικά δικαιώματα των μειονοτήτων «προστατεύονται» από διακρατικές ή διεθνείς συνθήκες και με αυτή την έννοια η διαπολιτισμική παιδαγωγική δείχνει ενδιαφέρον στη διερεύνηση του είδους της προστασίας που δίνεται και του κατά πόσο μια προστασία με τους όρους της εποχής που υπογράφεται μια διακρατική ή διεθνής σύμ-

βαση μπορεί σήμερα πια να λειτουργήσει προς το συμφέρον των μελών της εν λόγω κοινότητας, αλλά και του συνόλου της κοινωνίας στην οποία αυτά de facto εντάσσονται και συμμετέχουν.

Ο όρος διαπολιτισμική, ο οποίος είναι κοινός για την παιδαγωγική, την αγωγή και την εκπαίδευση, παραπέμπει στο βασικό στοιχείο αυτής της κατεύθυνσης: στο γεγονός της φορτισμένης με ετερότητα (ρεαλιστική ή φαντασιακή) παιδαγωγικής συνάντησης. Η ετερότητα αυτή δεν παραπέμπει μόνο ή κυρίως στις διαφορετικές εντάξεις του εκπαιδευτικού και ενός υπουργού των μαθητών της τάξης του, αλλά στις διαφορετικές εθνικές, εθνοτικές, θρησκευτικές και γλωσσικές εντάξεις σε διαφορετικά «ανήκειν» των ίδιων των μαθητών ενός σχολείου. Με λίγα λόγια, το ερώτημα σε αναλυτικό επίπεδο είναι πώς διαμορφώνεται η αγωγή και η μάθηση ως διαδικασίες και αποτελέσματα κάτω από συνθήκες ετερότητας, ενώ στο κανονιστικό επίπεδο το αντίστοιχο ερώτημα έχει μια δεοντολογική απόχρωση και είναι το ακόλουθο: Πώς πρέπει να ασκείται η αγωγή και η μάθηση κάτω από συνθήκες ετερότητας; Η πρόθεση «δια» στο σύνθετο διαπολιτισμική παραπέμπει στην κινητικότητα ανάμεσα στα διάφορα μπλοκ ετερότητας, στην αλληλεπίδραση ανάμεσα στους φορείς διαφορετικών (ακόμη και με τη νομιναλιστική χρήση του όρου) ταυτότητων και την πολιτισμική όσμωση που αυτή δυνάμει επιτρέπει. Οι εισηγητές του όρου στην Ελλάδα στις αρχές της δεκαετίας του '80 ήθελαν να δηλώσουν με την πρόθεση «δια» όχι μόνο το υπαρκτό γεγονός της πολιτισμικής αλληλεπίδρασης ή όσμωσης, αλλά κυρίως μια προγραμματική θέση: την παιδαγωγική αρχή πως όταν η αγωγή ασκείται σε περιβάλλοντα που χαρακτηρίζονται από ετερότητα – όχι μόνο σε αυτά, αλλά τουλάχιστον σε αυτά– είναι επιθυμητή η αμοιβαία ανίχνευση των μετεχόντων, η τοπιοθέτηση του υποκειμένου στον (πολιτισμικό) ρόλο του «άλλου» και η θέαση του κόσμου από αυτή την οπτική γωνία. Από μόνο του το γεγονός αυτό σηματοδοτεί τον περιορισμό της απολυτότητας της οπτικής γωνίας από την οποία το υποκείμενο παρατηρεί και ορίζει τον κόσμο ως μέλος μιας συλλογικότητας, και τη σχετικότητα της μονοπολιτισμικής εκδοχής των πραγμάτων. Η κατανόηση των παραδοχών του «άλλου», όταν είναι αμοιβαία, και η ελπίδα ότι αυτή θα

οδηγήσει σε ένα ενδιάμεσο σύστημα αναφοράς, κοινό για τους εμπλεκόμενους στην κοινωνική αλληλεπίδραση, υπήρξε το βασικό θετικό παιδαγωγικό μήνυμα πριν από είκοσι περίπου χρόνια.

Οι μετανάστες, οι πρόσφυγες και οι παλιννοστούντες ήρθαν στην Ελλάδα καθυστερημένα σε σύγκριση με τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες, ανατρέποντας έμπρακτα τις κυρίαρχες μεταπολεμικές θεωρίες για την ευρωπαϊκή μετανάστευση, σύμφωνα με τις οποίες είναι κυρίως οι ανάγκες της οικονομίας των χωρών υποδοχής για συγκεκριμένου τύπου εργατικό δυναμικό που προκαλούν το μεταναστευτικό ρεύμα. Απρόσκλητοι και αδήλωτοι μετανάστες και πρόσφυγες εισέρχουν τα τελευταία δέκα χρόνια σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες, σε καμία όμως δεν παρατηρείται το πλήθος και η αναλογία μεταναστών/λαθρομεταναστών που παρατηρείται στην Ελλάδα. Το γεγονός αυτό της ανορθόδοξης και αδέσποτης μαζικής εισόδου μεταναστών στη χώρα έχει σημαντικές επιπτώσεις όχι μόνο στην κοινωνία και την οικονομία, αλλά και στην εκπαίδευση. Γιατί το αρνητικό κλίμα που δημιουργείται στους τομείς της ασφάλειας, του κοινωνικού κράτους και σε ορισμένες περιπτώσεις της αγοράς εργασίας –ανεξάρτητα από το εάν το ποσοστό ευθύνης της μετανάστευσης στη δημιουργία προβληματικών καταστάσεων είναι εκείνο που συνήθως της αποδίδεται ή όχι– μεταφέρεται έμμεσα και στην εκπαίδευση: μέσω των εκπαιδευτικών και των μαθητών.

Η διαπολιτισμική παιδαγωγική ως αναλυτικός κλάδος ασχολείται σε θεωρητικό και εμπειρικό επίπεδο με τη διαδικασία και τα αποτελέσματα της αλληλεπίδρασης υποκειμένων και ομάδων που είναι ή λογίζονται ως διαφορετικά μεταξύ τους, όταν η αλληλεπίδραση αυτή αφορά παιδαγωγικά πεδία (οικογένεια, σχολείο, ομάδες συνομηλίκων, επαγγελματικό περιβάλλον, μέσα μαζικής επικοινωνίας κ.ά.). Ερωτήματα όπως «ποιος ορίζει πότε και πού, ποιον ή τι ως διαφορετικό», «ποιος παρουσιάζεται σε ποιο περιβάλλον και πώς ως διαφορετικός», «πώς εισπράττει ο (οριζόμενος ως) διαφορετικός την ταξινόμησή του αυτή εκ μέρους όσων ταξινομούν», «πώς αντιμετωπίζει ο (οριζόμενος ως) διαφορετικός», σε ποιο περιβάλλον και στα πλαίσια ποιας λογικής τη μεταχείριση που επιφυλάσσουν οι εκπρόσωποι θεσμών ή οι απλοί πολίτες στους διαφορετικούς», ανήκουν

στα βασικά ερωτήματα της αναλυτικής διαπολιτισμικής παιδαγωγικής. Από την άλλη μεριά, τον νέο κλάδο ενδιαφέρουν και προβλήματα που σχετίζονται με την εικόνα του «άλλου» (κατά κανόνα αλλοδαπού, αλλοεθνή, ετερόδοξου) στα σχολικά εγχειρίδια και γενικότερα στο σχολείο, όπως επίσης ερωτήματα που σχετίζονται με την εικόνα του «εμείς» στο ίδιο πάντοτε περιβάλλον. Ο εν λόγω «άλλος» μπορεί να είναι στην ελληνική επικράτεια (π.χ. ως μετανάστης) ή όχι. Πιο αφηρημένα διατυπωμένο, η διαπολιτισμική παιδαγωγική ως αναλυτικός κλάδος των Επιστημών της Αγωγής ενδιαφέρεται αφ' ενός για τη συστηματική διερεύνηση της κοινωνικοποίησης του ατόμου που ορίζεται ως διαφορετικός και ζει εντός της επικράτειας του εθνικού κράτους, αφ' ετέρου για τη συγκρότηση της εικόνας του συλλογικού «εγώ» και του συλλογικού «άλλου» μέσα σε εκπαιδευτικά περιβάλλοντα. Είναι προφανές ότι ως αναλυτικά προσανατολισμένος κλάδος η διαπολιτισμική παιδαγωγική επιχειρεί να περιγράψει με τη μεγαλύτερη δυνατή ακρίβεια, καθώς επίσης και να ερμηνεύσει με πληρότητα, την εκπαιδευτική πραγματικότητα που έχει σχέση με τη διαχείριση της ετερότητας. Το προϊόν της είναι επιστημονική γνώση γύρω από τα φαινόμενα στα οποία εστιάζει το ερευνητικό της ενδιαφέρον. Αποστολή της είναι η επαρκής περιγραφή και ερμηνεία των φαινομένων, ενώ η χρησιμότητά της έγκειται στην παροχή εξειδικευμένης γνώσης σε όσους ενδιαφέρονται να αποκτήσουν μια αξιόπιστη εικόνα των πραγμάτων. Αν δεν υπάρχουν τέτοιοι ενδιαφερόμενοι έξω από τον ακαδημαϊκό χώρο, η διαπολιτισμική παιδαγωγική εκφυλίζεται σε μια πρακτική ατομικής (αυτο-)ενημέρωσης του ερευνητή. Η αξία του κλάδου σχετίζεται συνεπώς άμεσα με την ύπαρξη ακροατηρίων που θέλουν να γνωρίζουν τι ακριβώς συμβαίνει στο συγκεκριμένο θεωρητικό και εμπειρικό πεδίο.

Η διαπολιτισμική παιδαγωγική ως κλάδος εφαρμογών –όπως άλλωστε είναι και πιο συχνά γνωστή– εστιάζει το ενδιαφέρον της στις εκπαιδευτικές εφαρμογές. Ερωτήματα όπως π.χ. «τι θα μπορούσε ή τι πρέπει να γίνει για την επίτευξη του X στόχου» ή «ποιες είναι οι προϋποθέσεις για το μέτρο Ψ και ποιες οι επιπτώσεις από το μέτρο Ζ», είναι τυπικά ερωτήματα στα πλαίσια μιας εφαρμοσμένης διαπολιτισμικής παιδαγωγικής.

Η συστηματική περιγραφή της πορείας παιδιών με διαφορετική κοινωνικο-πολιτισμική προέλευση μέσα από την εκπαίδευση βρίσκεται στο επίκεντρο της Διαπολιτισμικής Παιδαγωγικής. Οι μεταβολές που έχουν συντελεστεί τη δεκαετία που πέρασε, αλλά και οι προσπάθειες να καταστεί η ελληνική παιδεία κοινό δημόσιο αγαθό, διαφοροποιούν πλέον το σκηνικό του ελληνικού σχολείου: η ετερόπτητα του μαθητικού πληθυσμού σε επίπεδο αφετηρίας είναι σήμερα πιο εύκολα ορατή και γεννά έναν ενδιαφέροντα προβληματισμό σχετικά με το είδος και την ποιότητα της διαχείρισής της. Μέσα σε ένα περιβάλλον όπου η επιστημονική γνώση εξισώνεται συστηματικά με την προσωπική γνώμη, οι φοιτητές, οι εκπαιδευτικοί και οι γονείς βρίσκονται συχνά σε δυσχερή θέση, προσπαθώντας να αποκαδικοποιήσουν τα μηνύματα που περικλείει ο δημόσιος λόγος περί ετερόπτητας και να αντιληφθούν τις άρρητες ιδεολογικές και μεθοδολογικές παραδοχές που τον στηρίζουν. Η Διαπολιτισμική Παιδαγωγική μπορεί να συμβάλει στην καταγόση της νέας αυτής διάστασης της εκπαιδευτικής πραγματικότητας.

Ο **Αθανάσιος Ε. Γκότοβας** γεννήθηκε το 1951. Τελέωσε το Ιεροδιδασκαλείο Βελλάρι, σπούδασε στη Φιλοσοφική Σχολή του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών και στο Ελεύθερο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου. Δίδαξε Παιδαγωγικά στο Κεντρικό Ινστιτούτο Επιστήμης της Διδασκαλίας και Ανάπτυξης Προγραμμάτων του Ελεύθερου Πανεπιστημίου του Βερολίνου (1980-1981). Από το 1981 εργάζεται στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων και σήμερα είναι Καθηγητής στον Τομέα Παιδαγωγικής του Τμήματος Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του ίδιου πανεπιστημίου. Στο πεδίο ειδικευσής του ανήκουν οι Θεωρίες του Σχολείου, η Διδακτική της Γλώσσας, οι Θεωρίες Κοινωνικοποίησης και η Διαπολιτισμική Παιδαγωγική.

ISBN 960-375-341-6

9 789603 753414

ΒΟΗΘ. ΚΣΔ. ΙΝΗΣΕΗΣ 3341

ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΗΣ ΛΕΩΓΗΣ
ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ — ΠΛΑΣΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΗΣ